

ГОДИНА 1948. И ЊЕНЕ ПОСЛЕДИЦЕ

Да би се боље схватила сва суштина и трагика 1948. године, како са спољнополитичког тако и са унутарњег аспекта, (унутарпартијска, социолошка, кадровска, економска, психолошка итд.) – нужно је подсетити се на односе који су владали међу великим силама у току и непосредно после Другог светског рата.

Хитлерова агресија на Пољску 1. септембра 1939. дефинитивно је убедила западне империјалистичке земље да се немачком „фиреру“ не може ништа веровати, јер је погазио сва обећања која је дао у Минхену (1938) тријумфално наставивши рат за освајање света и уништавање „плутократског“ трулог система. Запад је увидео да је Хитлер после освајања Пољске (које је уследило по потписивању споразума Молотов–Рибентроп 23. августа 1939) наставио са освајањем Европе и да је током 1940. и почетком 1941. успео да покори или придобије на своју страну скоро читаву Европу, да је избацио Британце из Француске, да је сем Швајцарске и Шведске упрегао читав континент у своја кола и да се после неуспеле инвазије на Британију окренуо према истоку и 22. јуна 1941. напао СССР, поништавајући уговор из 1939.

Напад Немаца и његових савезника на СССР изазвао је нову констелацију у међународним односима и нова надања поробљених народа за победом над нацифашизмом. Водећи прагматичну политику премијер Велике Британије Винстон Черчил, одбацивши идеолошке разлике између Запада и Истока, схватио је да су западној демократији, у конкретном тренутку, много већи непријатељи силе Осовине него комунистички СССР и одмах предузео мере за успостављање заједничке борбе против фашистичко-милитаристичких сила (Немачка–Италија–Јапан).

Први споразум о заједничкој борби против Немачке и њених савезника између Енглеске и СССР-а потписан је 12. јула 1941. То је био први нуклеус у стварању Антифашистичке коалиције, која је издржала многа искушења и била противтежа Тројном пакту. Већ 2. августа 1941. влада САД се одлучила за пружање материјалне помоћи СССР-у ради његове одбране од Немачке.

Даље организовање и учвршћивање Запада манифестује се доношењем Атлантске повеље (14. августа 1941) коју су иницирали председник САД Франклин Делано Рузвелт и премијер Велике Британије Винстон Черчил и потписали на једном ратном броду на Атлантику.

У овој Повељи се истиче да две владе не признају стање створено освајањем и силом одузету сувереност народа, као ни територијалне промене без слободне изражене воље заинтересованог народа. Атлантску повељу је 24. септембра 1941. потписало још шест влада слободних и осам влада покорених држава (међу којима и југословенска избегличка влада у Лондону).

У јесен 1941. одиграло се неколико значајних догађаја, који су још више учврстили снаге демократског блока и довели до потпуног конституисања Антифашистичке коалиције. Тако је 1. октобра 1941. у Москви потписан споразум којим се Велика Британија и САД обавезују да Црвеној армији редовно упућују помоћ у наоружању и другој ратној опреми.

У 1941. години одиграо се веома значајан догађај који је снажно утицао на ток Другог светског рата. Био је то напад Јапана на Хаваје и улазак САД у рат.

Седмог децембра 1941. јапански авиони и ратни бродови напали су луку Перл Харбур на Хавајима (највећа поморска база САД на Пацифику), а већ сутрадан 8. децембра САД, затим Велика Британија и Кина, објавили су рат Јапану, односно силама Осовине. Одмах затим, од 12. децембра 1941. до 14. јануара 1942, у Вашингтону је организована конференција 26 земаља (међу којима је била и Југославија) на којој су присутни представници 1. јануара 1942. потписали Декларацију, која их обавезује на непомирљиву борбу против чланица Тројног пакта и њихових савезника. На овој конференцији је и званично промовисана Антифашистичка коалиција на чијем челу су стајале САД, СССР и Велика Британија.

Даљи ток догађаја све до завршетка Другог светског рата (2. септембра 1945) показао је да су се односи у Антифашистичкој коалицији, уз одређене несугласице и спорове (Москва, Техеран, Јалта, Подсдам), све до рушења и последњег члана Тројног пакта (Јапана) одвијали углавном коректно, јер су их повезивали заједнички интереси.

Међутим, одмах по завршетку рата, настали су нови односи снага. На победничкој страни посебно су се истицале две суперсиле (САД и СССР), док су се неке из тог табора (Енглеска, Француска и др.) нашле у незавидном положају (економска исцрпљеност, почетак деколонизације, зависност од САД, велика задуженост итд.) услед чега су биле присиљене да се поново престојавују у политичком и економском смислу. Са друге стране СССР, који је под јак утицај ставио све источноевропске земље и дошао до седишта Европе (Берлин), подржавајући антиколонијализам у светским размерама (у чему му је помагала и Америка, којој су такође одговарали антиколонијализам и слободна тржишта), изазивао је велика подозрења западних империјалистичких земаља (пре свега Енглеске, Француске, Холандије, Белгије итд., као и бивших фашистичких и нацистичких држава), што је све доприносило захлађивању односа између блиских савезника из Антифашистичке коалиције.

Један од главних протагониста стварања Антифашистичке коалиције и савеза са СССР-ом, премијер Велике Британије Винстон Черчил, постао је један од главних предводника у иницирању и пропагирању *хладној раји*. Он је већ 1946. у свом говору у Фултону (САД) оптужио СССР за нарушавање успостављеног мира и вођење насилничке и поробљивачке политике према источноевропским земљама, као и побуњивање многих земаља афричког и азијског континента, што све угрожава тековине Другог светског рата. Он је позвао Запад на енергично супротстављање СССР-у и осталом комунистичком свету.

Општа кампања која се на Западу подгрејавала до огромних размера, затим Маршалов план, који је поред економске помоћи многе државе (укључујући и земље сила Осовине) доводио и до политичке зависности, утицали су на послератни светски развој и стварање блокова, који су се и пре званичног конституисања (Северноатлантски савез или НАТО, у који су поред САД ушле: Канада, Велика Британија, Италија, Португал, Белгија, Холандија, Луксембург, Данска, Норвешка, Грчка, затим Турска и Немачка – основан је 4. априла 1949) определили за заједнички наступ против земаља „социјалистичког лагера“, на чијем челу је био СССР. У овом блоку су биле: Бугарска, Албанија, Румунија, Мађарска, Чехословачка и Пољска. Варшавски пакт назван Варшавским уговором основан је 1955, (мада су све поменуте државе биле тотални следбеници политике СССР-а), створен је као одговор НАТО пакту, као и ЦЕНТО и СЕАТО пакту, које је формирала западна алијанса у централним и југоисточним пределима Азије.

Таква глобална политика великих сила у периоду хладноратовских конфронтација нужно се одразила и на политику Југославије и увела је у ковитлац међународних збивања. Почело је са тршћанском кризом, одмах по завршетку рата, маја 1945, а завршило се директним сукобом са СССР-ом политиком Информбироа.

Од самог завршетка рата Југославија је настојала да очува своју самосталност и независност и да у својим границама задржи новоослобођене територије (Истру, Задар, Црес, Лошињ, Трст и Словеначко приморје), нашто је према Атланској повељи и другим прокламованим документима ОУН полагала право. Међутим, западни савезници, услед спољнополитичке усмерености владе ДФЈ, њене оријентације према СССР-у и социјалистичком систему, настојали су да Југославији оспоре легитимна права и стали су у одбрану интереса дојучерашњих непријатеља. По цени да се уђе у нови рат, Англоамериканци су под своју контролу ставили Трст, Словеначко приморје и Истру и оформили зону „А“ и зону „Б“, а део Корушке (Аустрија) запосели својим трупама. Тако је зона „А“ потпала под директну контролу Англоамериканаца, који су је одмах затим предали Италији, а у зону „Б“ су стациониране јединице ЈА и ова зона је дефинитивно припала Југославији. Део Корушке је и даље остао у саставу Аустрије.

Такав став Запада који је Југославију сврстао у Источни блок ишао је директно на руку политици Стаљина, који је настојао да целокупну политику и привреду источноевропских држава и Југославије прилагоди војној и политичкој стратегији СССР-а. У том светлу треба разматрати и стварање Информбироа и последице које су из тог савеза произашле на југословенску спољну и унутарњу политику.

Стварање Информбироа и сукоб са Стаљином

На иницијативу Јосифа Висарионовича Стаљина, септембра 1947, у Пољској бањи Скларска Поремба, одржан је оснивачки састанак Информационог бироа неких комунистичких и радничких партија, скраћено назван Информбиро.

Састанку су присуствовали: Жданов и Маљенков (СССР); Червенков и Поптомов (Бугарска); Паукер и Деж (Румунија); Фаркаш и Ревај (Мађарска); Гомулка и Минц (Пољска); Слански и Баштовански (Чехословачка); Лонго и Реале (Италија); Дикло и Фажон (Француска) и Кардељ и Ђилас (Југославија). Већање је трајало седам дана и на њему је извршено конституисање Информбироа, а за његово седиште одређен је Београд.

Насупрот сагласности постигнутој на овом састанку о нужности потпуне демократичности и узајамности свих чланова ИБ-а, већ од самог почетка Стаљин је настојао да ову институцију и политички и економски подреди интересима СССР-а, укључујући је у непосредне токове совјетске спољне и унутарње политике, а комунистичке партије Француске и Италије усмеравао на подривање Маршаловог плана у западноевропским државама, чији је циљ, према његовим оценама, био јачање Запада и његова постепена припрема за коначан обрачун са Истоком. Његова оцена Запада, проистекла из политике хладног рата, имала је нажалост основа. То потврђују и догађаји у последњих 5–6 година (1990–1995), односно после рушења Берлинског зида, прикључења Источне Немачке Западу и стварања Заједнице Независних Држава на просторима бившег Совјетског Савеза, чиме је де јуре и де факто поремећена равнотежа снага у светским сразмерама и још више угрожен интегритет малих држава. Жртва таквих односа постала је и СФРЈ.

Сукоб између СССР-а и ФНРЈ, односно СКП(б) и КПЈ, проистекао је из низа унутарњих и спољнополитичких односа, који су тада владали на међународној сцени. Треба такође истаћи да су том трагичном догађају у многоме допринели и лични ставови и амбиције Стаљина и Тита, који су имали сличне карактерне особине.

Услед таквих односа између Истока и Запада и обостране подозрености, Југославија је већ од 1945. све више постајала економски и политички зависна од СССР-а и земаља под његовим утицајем. Током 1947. и 1948. више од половине југословенског извоза ишло је у СССР и остале

земље источног блока, а исто толико се увозило у Југославију из тих земаља. Основана су многа заједничка мешовита друштва која су се поред трговине бавила и политиком подређујући све више целу југословенску привреду плановима своје привреде. Поред тога, због великог броја совјетских инструктора и саветника у војним јединицама и њиховог утицаја на развој ЈА (организација јединица, „гвоздена дисциплина“, однос претпостављених и потчињених итд.), долазило је до незадовољства и неспоразума у штабовима и јединицама ЈА која се стварала на специфичан начин и у којој су до тада пеовлађавали другарски односи. Због тих неспоразума и мањих конфликта у међусобним односима, СССР је још пре Резолуције ИБ-а озбиљно замерао југословенском руководству због „некоректног“ односа према совјетским војним инструкторима и другим саветницима.

Бојећи се превеликог „братског загрљаја“ и оцењујући да би даљи ток таквих односа у потпуности угрозио независност и интегритет земље, руководство Југославије са Титом на челу настојало је да односе са СССР-ом успостави на равноправним односима и да се ослободи потпуног туторства „старијег брата“.

Уочавајући такав став југословенског руководства, Стаљин је одлучио да се енергично обрачуна са „непослушним југословенским ревизионистима“, преносећи напад на идеолошки колосек, што је требало да буде и опомена другим земљама „лагера“ уколико би се супротставиле његовој политици. Зато СССР већ почетком 1948. почиње са економским притиском на Југославију, одуговлачењем реализације уговора и сл.

Кулминацију сукоба представљала су писма која су са потписом Стаљина и Молотова упућивана КПЈ у име ЦК СКП(б) и која су оштро критиковала руководство Југославије за одступање од марксизма, скретање у национализам итд. Прво писмо је датирано 27. марта 1948, друго 4. маја, а треће 22. маја исте године.

ЦК КПЈ је одговарао одмереним тоном побијајући наводе из Стаљинових писама и предлажући да се спор реши на заједничком састанку представника две партије. Истовремено је ЦК КПЈ упознавао руководства републичких централних комитета, руководства штабова ЈА и нижих партијских актива са садржином писама ЦК СКП(б) и са одговорима на та писма.

На састанку ЦК КПЈ од 9. маја 1948, сви чланови овог форума, сем Андрије Хебранга и Сретена Жујовића (који су тада искључени из Партије, а затим одмах и затворени), одбили су оптужбе ЦК СКП(б) и подржали ставове ЦК КПЈ. Без обзира на такав став ЦК КПЈ као и на подршку коју је таквом ставу дало чланство КПЈ, Стаљин се у сваком следећем писму још жешће обрачунавао са руководством КПЈ и директно позивао чланство да се одлучно обрачуна са руководством Партије и врати у „социјалистичку заједницу“ итд.

У одговорима на Стаљинове нападе, руководство југословенских комуниста је већ тада јасно стављало до знања да су могући, па и нужни,

различити путеви у изградњи социјализма у појединим земљама, јер то зависи од историјских услова под којима су живели поједини народи, њиховог нивоа културе и начина живота. Наглашаван је став да су комунисти део свога народа и да за свој рад, пре свега, треба да одговарају својој партији и своме народу.

Стаљин је одбијао сва образложења и ставове ЦК КПЈ, јер није хтео ни да чује о равноправним разговорима између два централна комитета. Увредe и клевете против руководства Југославије постајале су све жешће. Југословенско партијско и државно руководство оптуживано је за „антисовјетизам“, „клеветничку пропаганду“ итд. Омаловажавања резултата које је постигла КПЈ током Другог светског рата (које је за време рата управо Стаљин истицао за пример) била су испод сваког нивоа. У једном писму из тог периода са потписом Стаљина и Молотова, поред осталог, стоји да „заслуге и успеси, рецимо комунистичких партија Пољске, Чехословачке, Мађарске, Румуније, Бугарске и Албаније, ништа нису мање него заслуге и успеси југословенске Компартије“.

Ниподаштавање улоге и заслуга КПЈ у току НОР-а изазвало је велико огорчење код већине партизанских бораца и њихових следбеника, али и добрим делом допринело учвршћивању њихових редова.

Изједначавање заслуге КПЈ која је одмах после напада Немачке на СССР позвала све своје чланство и народ у борбу против окупатора, са „заслугама“ партија Мађарске, Бугарске и Румуније, чија су руководства уживала гостопримство у Москви а њихове армије јуришале на Русију, или водиле борбу против партизана у Југославији, било је више него понижавајуће. Овome треба додати да је КПЈ у својим устаничким прогласима и позивима, упоредо са истицањем нужности борбе против окупатора за национално ослобођење, наглашавала и нужност помоћи СССР-у као главном носиоцу борбе против немачког нацизма, истичући да је борба СССР-а и југословенска борба.

*

Не одустајући од намере да казни руководство КПЈ и не прихватајући предлог о расправи спора између два централна комитета, Стаљин је 19. јуна 1948. упутио позив ЦК КПЈ за састанак Информбироа у Букурешту који се одржавао од 20. до 22. јуна 1948. ЦК КПЈ је одбио позив знајући да је већ унапред осуђен. Ово је још више разбеснело Стаљина, који је одлучио да спор интернационализује сматрајући да ће то утицати на „здраве снаге“ у Југославији и да ће руководство КПЈ бити насилно смењено. Тако је на предлог делегата СКП(б) донета Резолуција ИБ-а (објављена 28. јуна 1948. преко Радио Прага, а затим и у другим листовима), којом се руководство КПЈ осуђује „због непријатељске политике према СССР-у и СКП(б), због дискредитовања совјетске армије, изједначавања спољне политике СССР-а са политиком империјалистичких земаља“ итд. Такође КПЈ се осуђује „због заташкавања класне

борбе у својој земљи“, „јачања кулачких елемената“, „умањења улоге Партије“ и њеног утапања у беспартијни Народни фронт итд. У Резолуцији је на крају тражено од чланства да том „терористичком режиму у Партији учини крај“.

Само два дана по њеном објављивању, ЦК КПЈ је упознао чланство и народ са текстом резолуције ИБ-а из Букурешта (30. јуни 1948) и дао свој одговор којим се побијају сви наводи из тог документа. Међутим, такав став југословенског руководства још више је утицао на „Хазјајина“ који све до своје смрти (5. март 1953) није смањивао притисак на Југославију. Све чланице ИБ-а поништиле су економске уговоре са Југославијом, па чак и оне које су према Уговору о миру, у виду репарација, морале да га остваре. На свим границама Југославије према земљама ИБ-а вршене су провокације (гомилање трупа, маневри уз саму границу и други инциденти) у којима је погинуло око 100 југословенских грађана и војника.

У новембру 1949. у Будимпешти је донета Друга резолуција ИБ-а, којом је КПЈ још жешће нападнута, а руководство Партије означено као издајничко. Истакнуто је да је оно у Југославији „учврстило антикомунистички, полицијски, државни режим фашистичког типа“.

Од 21. до 28. јула у Београду је одржан V Конгрес КПЈ који је пружио свестрану подршку ЦК КПЈ у спору са Информбироом и достојанственој одбрани југословенске независности, одбацивши све Стаљинове оптужбе.

Мада се сукоб између СССР-а и Југославије не може одвојити од општих глобалних односа који су тада доминирали на међународној сцени ипак је он имао посебан облик и посебне позитивне и негативне последице за земљу и то како по суровости обрачуна, тако и утицају на даљи ток општег развоја Југославије.

Међу позитивне последице, по нашем уверењу, можемо сврстати: *прво*, успостављање равноправних односа у међународном радничком покрету (мада је та борба добила полет тек после Стаљинове смрти) и општа демократизација тих односа; *друго*, Југославија је изашла из анонимности и постала фактор уважавања целокупне међународне заједнице и посебно најмоћнијих земаља Запада, које су тај сукоб обимно користиле за дискредитовање СССР-а и *треће*, Запад је, кад се уверио да је Југославија дошла у озбиљан сукоб са стаљинизмом и да се бори за истинску независност и демократизацију, почео мењати свој став и постепено јој пружати помоћ и подршку како за превазилажење њених унутарњих економских тешкоћа, тако и за њену афирмацију на међународном плану. Прва од западних земаља која је пружила помоћ и одобрила повољне кредите нашој земљи биле су САД, а затим су је следиле и остале земље Запада.

Тај сукоб имао је за нашу земљу и веома негативне последице, од којих наводимо само главне.

Прво, овим сукобом је нарушен *принцип демократског централизма у Партији*, који је важио за све чланове КПЈ и за све партијске форуме, од основних партијских организација до ЦК КПЈ. Тај се принцип спроводио чак и у периоду НОР-а, а посебно у јединицама НОВЈ у којима је владао принцип субординације. Сваки члан Партије (тај се принцип спроводио и у организацији СКОЈ-а) на састанку је имао право да поставља питања (понекад и веома неугодна) свим присутним, укључујући и секретара организације или форума, тражи одговоре на питања и критикује све оно што је сматрао неправилним, без бојазни да ће због таквог става бити осуђиван.

Готово на сваком састанку једна од тачака дневног реда била је „Критика и самокритика“, која није схватана као нека врста инквизиције или покајања, него као метод васпитања и учвршћивања искреног другарства и међусобног поверења, али и као начин за што брже отклањање појединачних и колективних слабости. Тај демократски централизам је спречавао самовољу и бирократско руковођење појединих руководилаца и форума. Тиме је стварана здрава атмосфера како у организацијама Партије и СКОЈ-а тако и међу осталим борцима (јер се на радним састанцима чета и других јединица НОВЈ расправљало о скоро истим питањима и проблемима и вршила критика и самокритика), па и међу народном посебно у крајевима где се он опредељивао за НОП.

Године 1948, после објављивања Резолуције ИБ-а и отвореног сукоба са Стаљином, принцип демократског централизма је потпуно суспендован, а место њега примењиван је метод аутократске власти. Од тада све до краја живота Јосипа Броза (1980), а и касније, егзистирала је више привидно него стварно квази демократија кроз деловање скупштина, судова и других државних институција, али је све то било дозирано и под контролом партијског и државног врха.

Друго значајно ишћање повезано са 1948. јесте однос власти према присталицама Информбироа, затим према онима који су се колебали, па и према онима који су се понашали пасивно.

Свака власт брани државни и народни суверенитет од било ког спољњег или унутарњег непријатеља. Разумљиво је што су југословенске власти енергично реаговале против понашања својих грађана који су се определили за ИБ-е и тако угрожавали независност своје земље и ставили се у службу стране државе, која је настојала да директно стави под своју контролу Југославију и њене народе.

Ради бољег сагледавања ситуације потребно је мериторно оценити те догађаје и указати на одређене специфичности односа са СССР-ом, јер у многоме и КПЈ сноси не малу одговорност за понашање свога чланства према „првој земљи социјализма“. Од свог формирања 1919. до раскола 1948. КПЈ је глорификовала СССР, а Стаљина представљала као генијалног вођу и настављача Лењиновог дела. Ако се овоме дода традиционална љубав српског народа (и посебно Црногораца) према „мајци

Русији“, није никакво чудо што је велики број информбироваца СССР доживљавао као своју другу домовину или као старијег брата, који се бори за „успостављање социјализма у светским размерама“.

У својој студији „Комунистичка партија Црне Горе – 1945–1952“ (UNIREX, Подгорица 1986) др Бранислав Ковачевић у глави „КПЈ у време борбе против Информбироа“ с правом констатује да је поменуто време „један од најтежих периода кроз које је пролазила КПЈ у својој борби за заштиту своје аутентичне револуције и своје независности.“ У одељцима Информациони биро комунистичких партија, Отпор стаљинизму, Начин извештавања јавности итд. аутор документовано описује методе стаљинизма предузимане ради потчињавања КПЈ својој хегемонистичкој политици, као и оправдано реаговање југословенског руководства на тај брутални напад.

Није споран ни отпор који је пружила КПЈ Информбироу нити предузимање одговарајућих мера према грађанима који су угрожавали њену слободу и независност, али се поставља питање – да ли се тај догађај користио и за јачање демократског развоја и демократских институција. Изгледа донекле парадоксално, али то се није остварило. Напротив и поред увођења самоуправљања (1949–1950) и прокламоване демократије, бирократско-етатистички концепт управљања се у многим доменима повећавао и претварао у својерсну диктатуру.

*

Такав став и прокламовану демократију југословенског руководства најбоље су осетиле присталице ИБ-а. Они су (и то не само они који су се јавно изјашњавали да се слажу са Стаљиновим ставовима, него и многи други „сумњиви“), одмах хапшени, ислеђивани и осуђивани, док су многи и без суђења упућивани у затворе, а затим у логоре ради изолације и „корисног рада“. Према званичним подацима, међу њима је било 47% потпуно невинно осуђених и упућених на издржавање казне у разне логоре и затворе.

О томе како су појединци постајали информбиривци и како се „развијала будност“ чланства за њихово откривање, може се написати читава студија. Међутим, довољно је истаћи да су и они који су на партијским састанцима постављали неко питање одмах осумњичени као присталице или симпатизери ИБ-а (што је било супротно принципу демократског централизма који се до тада примењивао) и на њих се гледало са подозрењем или су се чак одмах хапсили и без суђења упућивали на издржавање казне.

У том мучном времену било је примера да су се појединци обрачунавали са својим комшијама, па и рођацима (због ранијих свађа) илегално их оптужујући као Стаљинове присталице. Мада су такви примери били ретки, ипак и они говоре како у таквим временима постоје и најнижи људски пориви и како општа нестабилна атмосфера погодује појави моралних деформација.

*

Услови издржавања казни били су посебно ригорозни на Голом отоку и још неким логорима кроз које су прошли већина информбироваца.

Голи оток (формиран 9. јула 1949) постао је синоним за страдања и свирепости који су примјењивани према свим осуђеним и приведеним. Он ће остати неизбрисива трајна мрља југословенског радничког покрета и КПЈ. Према неистомишљеницима су се примјењивале нељудске методе мучења, да би се „противник“ физички и психички довео у неподношљиво стање. Та монструозна злостављања у циљу „преваспитавања“ кажњеника показала су како човек може постати звер, као и колико се власт без контроле демократских институција може претворити у сурову тиранију.

Невероватно је како су људи који су руководили тим логорима и били задужени за рехабилитацију, брутално поступали према кажњеницима, који су били њихови дојучерашњи другови, са којима су се заједно борили против окупатора у току НОР-а и заједно израстали у старешине и друге посленике. Било је ту и најнижих побуда (да се истакну у својој ревности према својим старешинама и напредују у служби), али и идеолошке заслепљености и примитивизма. Таквом понашању много су допринеле и директиве са највиших места које су давале упутства о томе како поступати са „издајницима“.

Ево што о томе пише Милован Ђилас у својој књизи „Власт“: „То престрого, неодмерено и необзирно поступање је последица става да треба ’коминформизам исчупати из корена“: „Тај, такав став није одредио никакав форум. Одредио га је Тито који је био највиши, ако не и једини форум, нарочито у таквим питањима. Тито је из совјетског, стаљинистичког искуства, а такође и из властитих тежњи и амбиција, знао да и њега и државу може, послје револуције једино угрозити унутарпартијска комунистичка опозиција. Тито је тада, у јесен 1948. године, праскао, и то не једаред или случајно: „У хапс! У логор! Него шта! кад хоће да служе другима противу своје партије.“

И даље: „Затвореници су, у то време, били изложени не само небризи, него пречесто и самовољи службеника. Истрага није била временски ограничена...“: „А на Голом отоку нису важиле ’Уредбе“ из осталих затвора, нити понашање према „редовним затвореницима“... Постављен је „задатак“ и „принцип“ да затворенике на Голом отоку треба преваспитати. Тито је у вези са тим, поучен монструозним стаљинистичким процесима у источноевропским земљама 1949. (Ласло Рајк и други), истицао: „Требало је опозиционере ударити по глави, али није требало узимати главе“.

Информбировци су третирани као највећи злочинци и против њих су примењивани ванзаконски прописи. Сношљивије стање на Голом отоку и другим логорима за присталице ИБ-а настало је после Стаљинове

смрти и обиласка логора од стране Добрице Ћосића, који је у лето 1953. добио дозволу да обиђе голооточане.

Ћосић је, потресен стањем на овом отоку, пренео своје страшне импресије о поступцима према логорашима – Ћиласу, Кардељу и Ранковићу и инсистирао да се хитно предузму мере, измене ригорозни прописи и створе услови за хуманији однос према затвореницима. Апел Д. Ћосића, као и наговештај промене односа са СССР-ом, допринели су попуштању ригорозних репресалија и постепеном пуштању појединих група на слободу. Међутим, и после распуштања Голог отока и других логора и затвора и изласка на слободу однос према „преступницима ИБ-еа“ све до скорих дана тешко се и споро мењао. Они су били означени као отпадници, мада је добар део одмах по изласку из логора био укључен у производне токове, а не мали број поново примљен у КПЈ.

Једном речју суспендовањем „демократског централизма“ била је уништена свака критичка мисао, а тиме и могућност борбе за истински морал из кога произлазе све битне људске вредности.

Треће, промене које су настале на свим релацијама у друштву разбијале су кохезиону снагу која је произлазила из снажног ентузијазма који је доминирао после ослобођења. Настале промене стварале су конфликте, који су изазивали разочарења код многих учесника НОР-а па и дела становништва, као и разбијања породице као основне ћелије друштва.

Четврто, негативна последица сукоба са ИБ-еом била је промена кадровског континуитета. Тада је са политичке (привредне, културне итд.) сцене у Југославији отишло на хиљаде идеалиста (према неким истраживањима преко 20.000), верних социјалистичким идејама (највише Срба и Црногораца), чији се ентузијазам одједном прекинуо, а они проскрибовани као отпадници.

Петто, једна од погрешних одлука руководства КПЈ у том периоду била је начин обнављања кадровског и чланског састава ради надокнађивања искључених информбированаца. Поред чланова СКОЈ-а и најоданијих симпатизера који су били на идеолошким позицијама КПЈ, у Партију је примљено на десетине хиљада нових чланова међу којима је било много политичких калкуланата, који су само формално прихватили Програм и Статут Партије, а и даље остајали на старим малограђанским позицијама страним социјалистичким идејама. Ови преваранти и послушници који су се према претпостављенима односили снисходљиво и удворички, а према потчињенима ауторитативно и службено, брзо су напредовали, уносећи у организам Партије идеје стране њеном бићу. Принципи чистоте и оданости замењени су принципима подобности и послушности, што је доводило до потпуног расплињавања и марксистичке мисли и убијања њене револуционарности.

На хуманистичко, или још шире, цивилизацијско питање, да ли је било нужно предузимати према ибеовцима тако ригорозне мере – прави

одговор био би, да су оне биле вишеструко претеране. Стара источњачка мудрост каже: „Човек је велик колико може да опрашта.“ Треба полазити од становишта да човек није савршено биће, али да се добрим васпитањем и образовањем може променити. Међутим, изгледа да се још држимо Његошеве изреке дате у зло време и на нижем степену развоја друштва, која гласи: „Зло чинити од зла се бранити ту злочинства нема никаквога“. До данашњих дана та изрека има доста присталица.

Шестио, лоша последица за наш даљи развој произашла из сукоба са СССР-ом, била је одлука о стварању сељачких радних задруга (СРЗ) и колективизација пољопривреде.

Да би оповргло Стаљинове оптужбе на рачун КПЈ „због заташкавања класне борбе у својој земљи, јачања кулачких елемената...“ итд., руководство Југославије је настојало да делима докаже супротно. Мада се већ у првим послератним годинама у Југославији предузимају одређене мере у циљу реорганизације пољопривреде на „социјалистичким“ принципима и по угледу на совјетске колхозе и совхозе, са овим мерама се одлучно кренуло тек после сукоба са Стаљином.

Колико је ова брзоплета мера имала лоших последица за даљи развој пољопривреде, најбоље нам говори чињеница да су се те задруге после неколико година као нерентабилне морале расформирати. Треба подсетити да сељак у Србији и Црној Гори, одмах после ослобођења од турског ropства у 19. веку, није био потчињени кмет него слободан индивидуални произвођач, а за време Другог светског рата већина сиромашних и средњих сељака активно је учествовала у ослободилачкој борби и сачињавала главни потенцијал НОВЈ.

Међутим, услед репресивних мера које су примењиване приликом откупа сељаштво се разочарало у нову власт и почело давати отпор. Представници власти, посебно млађи људи, да би се пред својим претпостављеним што више доказали, наступали су према сељацима (посебно према богатијим, називајући их кулачким елементима) као према непријатељима и саботерима, што је још више изазивало незадовољство код сељачких маса. Власт је да би обезбедила храну за радништво, војску и остало грађанство предузимала све мере, укључујући и присилу (сељаци су хапшени, малтретирани и осуђивани), како би остварила планиране количине и успоставила СРЗ.

У војвођанским селима, где су преовладавали колонисти (људи из пасивних крајева Босне и Херцеговине, Црне Горе и Хрватске – углавном учесници и сарадници НОП-а) упућивани су чланови њихових породица (официри, припадници службе безбедности, милиционари и други руководећи људи) да убеђују своје родитеље и рођаке да се „добровољно уписују у задруге“. Према онима који и поред свих тих мера нису хтели да уђу у СРЗ, примењиване су строге мере које је народ осуђивао и које су коначно допринеле њиховом расформирању.

Уместо закључка, ради бољег разумевања ових негативних последица, изнећемо две констатације које донекле објашњавају дате оцене.

Прво, борба КПЈ против стаљинизма била је оправдана и добила је признање не само од представника међународног радничког покрета и Запада, него и од СССР-а. То потврђује долазак совјетске делегације на челу са Хрушчовом и Булгањином у Београд 1955, која је пред светском и југословенском јавношћу отворено изјавила да је Стаљинов напад на КПЈ и Југославију био неправедан и да односе унутар социјалистичких земаља треба градити на равноправним основама. Годину дана касније југословенска делегација са Титом на челу отпутовала је у Москву, којом приликом је такође дато саопштење у виду декларације у којој се још више говори о узроцима сукоба и потреби успостављања пријатељских односа између ФНРЈ и СССР-а.

Друго, без обзира на нормализацију односа са СССР-ом од тог сукоба остале су неизлечиве ране у психи многих актера тих догађаја и историја ће морати да дâ коначан суд о том трагичном догађају, чије се последице осећају до данашњих дана.

DUŠAN ŽIVKOVIĆ

1948 AND ITS CONSEQUENCES

The introductory part of the article refers to key events in international relations from the beginning (1 September, 1939) to the end (1 September, 1945) of the Second World War, describing the reasons behind a growing antipathy between former allies and the subsequent appearance of antagonistic blocs.

The constitution of the Cominform (Sept. 1947) in East Europe represents Stalin's attempt to counterbalance the growing unity evident among West European countries.

Having perceived that Soviet policy in East Europe was threatening to their own country's independence, the leadership of Yugoslavia first resorted to democratic dialogue in the attempt to settle differences which had arisen between the two countries. When Stalin's unyielding attitude proved this method useless, Yugoslavia decided to turn its back on the USSR. Leaving the Soviet political orbit cost Yugoslavia dearly. Boycotted simultaneously by a vengeful East and a suspicious West, the country was pushed into isolation and economic suffocation, making the year 1948 one of the most difficult in its history.

